

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В РОБОТІ НАД КОНТЕКСТУАЛЬНОЮ СКЛАДОВОЮ ЛЕКСИКИ

COMPETENT APPROACH IN WORK WITH CONTEXTUAL VOCABULARY

Савченко О.В.,

orcid.org/0000-0002-3403-5442

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології та перекладу

Навчально-наукового інституту

«Український державний хіміко-технологічний університет»

Українського державного університету науки і технологій

Стаття присвячена формуванню та розвитку компетенцій, необхідних для коректного вживання лексичних одиниць відповідно до специфіки теми повідомлення (усно та письмово).

Розглянуто роль фіксованих лексичних пар, які вживаються в мові постійно, відповідаючи певному контексту. Увага також приділена процесу вивчення фразеологізмів з їх подальшим вживанням в процесі комунікації.

Акцентована увага на культурному бекграунді англійської мови в контексті вживання фразеологізмів. Обґрунтовано важливість роботи з аутентичними періодичними виданнями та медіа з метою демонстрації найбільш часто вживаних лексичних пар, фразеологізмів та мовних кліше.

Охарактеризовано ключові аспекти роботи над опануванням необхідного словникового запасу з метою спілкування на різні специфічні теми, як-от політика, наука, спорт, мистецтво тощо.

Сформовано підхід до розробки тренувальних вправ, направлених на автоматичне й природне вживання необхідних слів, спілкуючись на різні професійні теми.

Обґрунтовано необхідність компетентнісного підходу до роботи на контекстуальною складовою лексики в процесі викладання шкільного курсу англійської мови, а також у вищій школі.

В статті аргументовано необхідність досконалого знання граматики англійської мови, а також підкреслено важливість виконання вправ на перекладацькі трансформації.

Увага приділена загальним мовним компетенціям студентів вищих навчальних закладів в контексті зв'язного мовлення на різні теми. Сформульовані основні компетенції викладача, який використовує компетентнісний підхід до навчання лексичної лексики.

За результатами розгляду матеріалів статті визначено перспективні напрямки подальших досліджень, направлених на застосування компетентнісного підходу як одного з головних в процесі формування вмінь та навичок, необхідних для фахового спілкування.

Ключові слова: компетентнісний підхід, навчання лексики, фахове спілкування, комунікативні навички, контекстуальна складова, тренувальні вправи, зв'язне мовлення.

The article delves into the formation and development of competencies that are not only necessary but also highly practical for the accurate use of lexical units, both in oral and written communication, in line with the specific subject of the message.

The role of fixed lexical pairs, which are constantly used in the language and correspond to a particular context, is considered. Attention is also paid to studying phraseological units and their subsequent use in communication.

Considerable attention is given to the cultural context of the English language in the use of phraseological units. The significance of engaging with authentic periodicals and media to illustrate the most frequently used lexical pairs, phraseological units, and linguistic clichés, thereby fostering a deeper cultural understanding, is underscored.

The critical aspects of mastering the necessary vocabulary to communicate on various topics, such as politics, science, sports, art, etc., are characterized.

An approach to developing training exercises aimed at the automatic and natural use of the necessary words when communicating on various professional topics has been formed.

The necessity of a competent approach to working on the contextual component of vocabulary in teaching an English course in school and higher education has been substantiated.

The article argues that perfect knowledge of English grammar is necessary and emphasizes the importance of performing exercises on translation transformations.

Attention is paid to the general language competencies of students of higher educational institutions in the context of coherent speech on various topics.

Based on the results of considering the article's materials, promising directions for further research to apply the competence approach as one of the main ones in forming the skills and abilities necessary for professional communication are determined.

Key words: competence approach, vocabulary training, professional communication, communication skills, contextual component, training exercises, coherent speech.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід до навчання лексики – це система роботи над словниковим запасом, яка покликана уможливити фахове спілкування на різні теми. Навчальні програми надають доволі вичерпний перелік тем, якими повинен володіти студент, однак практичне застосування нерідко викликає складнощі. Отже, практична реалізація набутих знань – пріоритетне завдання в роботі зі студентами.

Значної уваги потребує робота з лексичними парами, фразеологізмами, а також розширене вживання базових іменників та дієслів (мова йде про їх друге й третє значення). Попередньо розширене значення базових слів уточнюється, надається відповідний контекст. Головна проблема полягає у необхідності концептуального узагальнення методів такої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Над питанням лексичної компетентності з лінгвістичної точки зору працювали такі дослідники, як О. Бондар, Ю. Карпенко, В. Задорожний, О. Селіванова, І. Білодід, О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька, В. Русанівський, О. Тараненко та інші [2].

Дослідники розглядають головну лексичну одиницю – слово. Авторами описуються різниця між поняттям та лексичним значенням слова, здійснюється поділ слів за лексичним значенням та контекстуальним використанням.

Ознайомлення з актуальними публікаціями сформувало чітке уявлення вектору розвитку навчання англійської мови, який полягає у компетентнісному підході, великій кількості тренувальних вправ комунікативного характеру, розвитку ситуативного мовлення за фаховими темами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наразі залишається недостатньо розробленою загальна концепція навчання лексики з урахуванням контекстуальної складової. Стаття не може охопити всі аспекти такої роботи, однак можливо виокремити ключові етапи підготовки студентів до компетентного фахового спілкування.

Завдання статті полягає у визначенні навчальних засобів, які б сприяли ефективному опануванню лексичних одиниць з урахуванням відповідного контексту. Необхідно розробити систему тренувальних вправ, направлених на розвиток компетенцій, пов'язаних із спілкуванням за специфічними темами, як-от політика, медицина, наука, спорт тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з пріоритетних завдань сучасної освіти полягає у формуванні та розвитку компетентного

користувача англійської мови, який здатен здійснювати ситуативну фахову комунікацію.

Однією з найважливіших комунікативних компетенцій є компетенція лексична, її «ширина» й «глибина». Також важливою є здатність самоконтролю в процесі мовлення, готовності до ситуативних змін між співрозмовниками. Проблема формування англомовної лексичної компетенції потребує фундаментального розуміння того, що навчання фаховій лексиці – це надбудова над міцними базовими знаннями англійської мови, її головними особливостями [8].

Методисти визначають лексичну компетенцію як «здатність індивіда на основі лексичних знань, рецептивних та репродуктивних лексичних навичок адекватно розпізнавати на слух та коректно оформлювати власне висловлювання, враховуючи лінгвосоціокультурні та термінологічні особливості загальнокультурної та фахової лексики, ситуацію спілкування та стилі мовлення, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний самоконтроль лексичного оформлення власного мовлення» [9, с. 145].

Важливою є й думка Н. Єлагіної, яка визначає комунікативну компетенцію іноземної мови як «набір навичок, умінь і знань, що дозволяє вчитися, працювати і спілкуватися в багатонаціональному суспільстві й досягти взаєморозуміння і взаємодії з представниками інших культур в рівноправному діалозі» [7].

В 1990-х роках методика навчання іноземним мовам отримала новий вектор – пошук шляхів розвитку комунікативних компетенцій студентів. Було сформульовано завдання розвивати комунікативні навички шляхом комплексного засвоєння особливостей англомовного середовища, спираючись на автентичні матеріали та тренувальні вправи навчального характеру. Виникає поняття «міжкультурного навчання», що ґрунтується на принципі полікультурності [1, с. 33].

В процесі роботи над новим лексичним матеріалом, викладачеві необхідно орієнтуватися на «рівень володіння мовою відповідно до «Європейських рекомендацій мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання». <...> Викладання лексики та формування лексичної компетентності має бути логічною складовою процесу формування іншомовної комунікативної компетентності», незалежно від фахового спрямування англійської мови» [7, с. 108].

Автори О. Драч та І. Миронова виокремлюють необхідність підвищення загальних мовних компетенцій студентів, що полягає в «успішному

вирішенні навчальних та професійних завдання під час інтерактивного спілкування в іншомовному комунікативному середовищі» [6].

Дослідниця А. Джумаєва вказує на те, що «особлива увага приділяється набуттю розмовних навичок і компетентностей, лінгвістичних знань про мовні одиниці та особливості їх функціонування на рівні фрази, речення й тексту. Реалізація поставлених завдань можлива за умови успішного оволодіння всіма мовними рівнями» [5, с. 64].

Мета формування лексичної компетенції спирається на низку принципів, як-от диференційний підхід до роботи над лексикою, врахування вікових особливостей студентів, врахування рівня наявних знань аудиторії [8].

Ефективне застосування компетентнісного підходу до навчання фахової лексики передбачає тривале накопичення словникового запасу, мовної ерудиції та високого рівня фонових знань [7].

Граматична складова не менш важлива за лексичну, оскільки вона нібито «обслуговує» слова – допомагає швидко та коректно донести до співрозмовника необхідне повідомлення [4, с. 23].

Одна з помітних тенденцій сучасного викладання англійської мови – це мимовільне запам'ятовування граматичних конструкцій. Кінцева мета – інтуїтивне та коректне використання англійської граматики в будь-якій комунікативній ситуації, що уможлиблюється лише за умови цілеспрямованого відпрацювання граматики і лексики.

Опанування нової лексики складається з трьох головних етапів: ознайомлення з новими словами, їх первинне закріплення, а також розвиток практичних навичок їх використання.

Увагу необхідно приділяти не тільки лексиці, але й характерним граматичним конструкціям, в яких вона використовується. Такий підхід зроби́ть процес навчання максимально наближеним до реальних умов фахової комунікації [3, с. 3].

Способи семантизації лексики можна розділити на дві категорії: перекладні і безперекладні. Перекладні передбачають переклад як найдієвіший спосіб пояснення значення слова. Однак необхідно пам'ятати, що «об'єм слів в різних мовах не співпадає, тому даний спосіб семантизації повинен супроводжуватися аналізом решти значень слова» [там само].

Способи презентації лексики, які передбачають переклад, поділяються на однослівний переклад (англ. *boy* – хлопчик, *chair* – стілець); багатослівний (англ. *realize* – розуміти, здійснювати, отримувати (гроші, суму); пофразовий переклад (застосовується на переговорах, бізнес-зустрічах

тощо); пояснення слова рідною мовою студентів (одночасно аудиторії надається еквівалент пояснюваного слова рідною мовою). Наприклад, *cool* – захоплена оцінка предмета або явища та *cool* в значенні «прохолодний». Пояснення різниці між словами (англ. *watch* – годинник, який носять на руці, *clock* – настінний або настільний годинник).

До безперекладних способів презентації лексики входить наочна семантизація – демонстрація малюнків або предметів. Переваги цього способу полягають в його максимальній наближеності до умов реального життя (особливо, якщо слова пояснюються на прикладі предметів в учбовому кабінеті). Такий підхід можна трансформувати, додаючи зв'язані предмети або ситуації, які необхідно коментувати в процесі фахового спілкування. Доцільно також поєднувати навчальну фразу з дією (наприклад, речення *I'm so tired today* можна супроводити демонстрацією втоми). Можна зіставляти нову лексичну одиницю з іншими словами, які знають студенти (наприклад, доцільним є підбір антонімів та синонімів до слова) [там само].

Використання способу семантизації визначається особливостями слова, яке презентується аудиторії: його значеннями, формами та іншими особливостями вживання. Відповідно, абстрактні поняття неможливо семантизувати шляхом унаочнення або ілюстрованим реченням. В таких випадках найкращим варіантом є однослівний переклад [11, с. 52–54].

З метою акцентування уваги студентів на новому слові, викладач уповільнює мовлення, виділяє слово інтонацією тощо. В процесі такої роботи доцільно ніби «віддавати» слово аудиторії, стимулюючи тим самим його використання у відповідному контексті. Наприклад, можна «передати» студентам слово *air conditioner* через фразу та запитання, що йде після неї: «*There's an air conditioner in the classroom. Is there an air conditioner in your flat, Emily?*»

Однак як швидко та ефективно навчити спеціальній лексиці? Обговорюючи політику або науку, студентам важче інтегрувати нове слово в мовлення, оскільки складно підібрати відповідний контекст – немає сформованих навичок спілкування на вищевказані теми.

В англійськомовних країнах популярними є комунікативно-пізнавальні методи викладання мови. В процесі застосування таких підходів, аудиторія опановує нові лексичні одиниці та граматичні конструкції шляхом виконання завдань академічного спрямування, вивчаючи нові факти, явища

та поняття, даючи інструкції та інші пояснення англійською мовою [12].

Для ефективного засвоєння граматичного й лексичного матеріалу необхідно створювати комунікативні умови, максимально наближені до реального життя [4, с. 23].

Відбір навчальних матеріалів доцільно здійснювати у виданнях на кшталт *The Economist*, *Foreign Affairs*, *Foreign Policy*, *The USA Today*, *The Washington Post* тощо. По-перше, статті перерахованих видань завжди містять фахову лексику, необхідну для компетентного спілкування на згадані теми. По-друге, студентам пропонується цікавий аналітичний матеріал, який висвітлює регіональну та загальносвітову повістку в царині права, політики, соціології, економіки та ін.

Як відомо, знання великої кількості усталених пар слів – це одна з необхідних умов впевненого спілкування англійською мовою, незалежно від теми (напр. *peace talks*, *foreign policy*, *negotiation process*, *land corridor*, *international trade* і т.д.). В контексті нашого дослідження студентам необхідно пропонувати роботу з тематичною лексикою, яка відповідає певному контексту або темі спілкування.

Окрім виписування усталених лексичних пар, доцільно також працювати з іншими фіксованими лексичними комбінаціями, як-от *the UN Charter*, *the UE*, *the Napoleonic Wars*, *the French Revolution* тощо. Попередня робота з перерахованими власними назвами допоможе студентам впевненіше вживати їх в процесі мовлення, зокрема мова йде про вживання в наведених прикладах означеного артикля. Наступний етап полягає в розгляді власних назв, які містять комбінацію *the..of* (напр. *the University of Edinburgh*, *the Tower of London*, *the Chinese Academy of Sciences* тощо). Необхідно включити в тренувальні вправи й інші комбінації з означеним артиклем та прийменником *of*, як от *the improvement of*, *the process of*, *the beginning of* тощо.

Дієвим є й звертання до так званого *shadowing*, тобто повторення слів, речень або навіть цілих фрагментів мовлення за носіями англійської мови. Таким чином, уможлиблюється сприймання темпоритму англійської мови, особливостей розстановки наголосів в словах та реченнях.

За умови систематичної роботи, новий лексичний матеріал поступово стане частиною довгострокової пам'яті. В процесі опанування нової лексики треба робити активні перерви, як-от читання вголос, усний та письмовий підбір синонімів та антонімів [7, с. 109].

Дієвою тренувальною вправою є робота з так званими *flashcards*, головний зміст яких – інте-

рактивна роботи з лексикою: запам'ятовування нових слів, переклад, підбір синонімів та антонімів. Окрім інтерактивного характеру, переваги роботи з картками полягає в їх компактності – вчитися можна будь-де.

Інтелектуальні карти – це ще один спосіб запам'ятовування нових слів, вибудувати лексичні асоціації та навіть відпрацювати мовлення на задану тему. Наприклад, викладач малює на дошці коло з променями, всередині якого слово *politics*, а біля кожного променя студенти пишуть слова, пов'язані з політикою.

Не слід забувати й про активне читання як інструмент опанування нового лексичного матеріалу: «запам'ятовуєте не тільки окреме слово, але й його лексичне оточення» [7, с. 109].

Системного відпрацювання потребує вживання артиклів. Студенти повинні розуміти вживання та невживання означеного артикля у випадках на кшталт *language – the language*, *culture – the culture*. Також необхідно звертати увагу на вирази, в яких означений артикль вживається завжди (*in the world*, *in the middle of*, *in the meaning of*).

Сучасний викладач англійської повинен бути зразком компетентності, самоорганізації та самовдосконалення. Студентам необхідно доносити думку щодо необхідності постійного самонавчання, невинного добору знань з огляду на потребу міжкультурного спілкування [10].

Обґрунтованим є спонукання студентів до роботи з текстами різної тематики, здійснюючи тим самим вихід із зони комфорту. Студенти повинні розвивати навички аналізу текстової інформації, акцентуючи увагу на головних аспектах повідомлення, а також опрацьовуючи проблемні фрагменти тексту [7].

Практичне завдання викладача, який використовує компетентнісний підхід до навчання, полягає у створенні ефективної системи навчальних вправ, головні аспекти яких були висвітлені нами в статті. Першою чергою мова йде про відпрацювання фіксованих лексичних пар, фразеологізмів, ідіом, мертвих пар тощо.

Висновки. Розглянувши наведені матеріали, можна зробити низку концептуальних узагальнень. Компетентнісний підхід для навчання лексики з урахуванням контекстуальної складової передбачає комплексну роботу зі словами, необхідними для фахового спілкування. Такий підхід невіддільний від загального вектору розвитку навчання англійської мови – постійного розвитку комунікативних навичок студентів.

Однією з необхідних умов здійснення комунікації за спеціальними темами є відпрацювання

фіксованих лексичних пар, фразеологізмів, ідіом та інших усталених конструкцій англійської мови. Пріоритетною є робота з автентичними англомовними матеріалами.

Застосування компетентнісного підходу до навчання лексики передбачає розробку тренувальних вправ, які характеризуються тематичною релевант-

ністю, ситуативністю та відповідністю поточному рівню знань студентів. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка тренувальних занять проектного характеру за різними темами. Подібні заняття – це дієвий спосіб практичного застосування нового лексичного матеріалу в умовах, максимально наближених до реального життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
3. Гаврилук Н.М. Принципи навчання лексиці на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах. Вінниця, 2021. С. 1–9.
4. Гусленко І.Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Методика навчання іноземних мов» : для студентів 5 курсу ф-ту «Референт-перекладач», які навчаються за спец. 035 Філологія (Переклад) / Нар. укр. акад., [каф. теорії та практики пер.; авт.-упор. І.Ю. Гусленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2018. – 64 с.
5. Джумаєва А.В. Лінгвістичні особливості формування лексичної компетентності. *Житомирський державний університет імені Івана Франка*. Житомир, 2022. С. 64–67.
6. Драч О.І., Миронова І.М. Навчання іншомовній професійно-орієнтованій лексиці майбутніх фахівців сектору безпеки. *Вісник науки та освіти*. № 7 (13). Київ, 2023. С. 499–512.
7. Єлагіна Н.І., Федчищин Н.О. Методи вивчення лексики англійської мови за професійним спрямуванням студентами-медиками. *Медична освіта*. № 3. Тернопіль, 2021. С. 106–112.
8. Іконописцева М.О. Формування лексичних навичок на різних етапах навчання англійської мови. Суми, 2020. 50 с.
9. Палянічко О. Д. Компоненти змісту лексичної компетентності майбутніх вчителів історії. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13 (2 том). Ужгород, 2020. С. 143–146.
10. Пилячик Н.Є. Силабус навчальної дисципліни навчання лексики в контексті. Івано-Франківськ, 2019. С. 1–6.
11. Столяр М.Є. Деякі прийоми закріплення лексики / М.Є.Столяр // *ИЯШ* 4/92, стор. 52–54.
12. Kamalja Mahesh Deelip. *Modern Approaches and Methods in Teaching English Language*. 2014. URL: http://www.researchgate.net/publication/305709368_Modern_Approaches_and_Methods_in_Teaching_English_Language